



Keel ja
Kirjandus

12/2009

LII AASTAKÄIK

EESTI TEADUSTE AKADEEMIA JA EESTI KIRJANIKE LIIDU AJAKIRI

KIRJALIKU EESTI LAUSE POOLE

**Tähelepanekuid paari käändelise verbivormi
ja neid sisaldavate tarindite kirjakeelde süngenemisest***

KRISTIINA ROSS

Eestikeelsele kirjalikule väljendusele pandi alus ajavahemikul XVI sajandist kuni XVIII sajandi alguseni eestikeelse piiblitõlke poole pürgides. Selle vaeva kroonina ilmus 1739. aastal trükipiibel, mille lauses torkab muu hulgas silma üsna sage ja rikkalik verbi käändevormide kasutamine sekundaartarindites,¹ nagu 1Ms 1: 2 ja *Jummala Waim olli lähwitamas wee peäl* või Lk 24: 2 *Agga nemmad leidsid kiwwi hawa peält ärraweretatud ollemast*. Sekundaartarindite süsteemil on olnud eesti kirjakeeles süntaktilise sujuvuse tagamisel oluline roll. Just mugavama väljenduse ja paindlikkusega põhjendas Johannes Aavik veel kakssada aastat pärast piiblitõlke ilmumist *maks-*, *maga-* ja *mani-*konstruktsioonide vajalikkust (Aavik 1932: 8).

Infiinitsete vormide rohkust peetakse läänemeresoome ja laiemalt soomeugri keeltele omaseks nähtuseks. Lauri Hakulinen (1979: 564) väidab, et indoeuroopa keeltega võrreldes on uurali keelkonnale iseloomulik suhteliselt mitmekesine verbi nominaalvormide kasutamine. Hakulineni hinnangule

* Artikkel on valminud ETF-i grandii nr 7896 toel.

¹ Terminit *sekundaartarind* kasutatakse siin ja edaspidi igasuguste käändelist verbivormi sisaldavate kahe verbi ühendite kohta, eristamata infiniititarindeid (*nägi minevat*, *läks lauldes*), perifrastilisi verbivorme (*on algamas*) või nn morfoloogilisi liitvorme (*on läinud*); infiniititarindite ja perifrastiliste verbivormide eristuse kohta tänapäeva grammatikas vt EKG II: 18–19.

tuginedes on infiniittarindite ohtrust naljatamisi nimetatud lausa soome identiteedi osaks (Herlin, Leino, Visäpää 2005: 10). Seevastu Marja Itkonen-Kaila rõhutab Mikael Agricola Uue Testamendi tõlkeid analüüsides, et verbi nominaalvormide külluse ja mitmekesiste kasutusvõimaluste poolest on soome keel (erinevalt saksa ja rootsi keelest) lähedane klassikalistele keeltele (Itkonen-Kaila 1997: 24).

Tänapäeva eesti ja soome kirjakeele sekundaartarindite süsteemid on üsna erinevad: kasutatakse küll samu morfoloogilisi tunnuseid, kuid nende omavahelised kombinatsioonid ning kombinatsioonide süntaktilised mallid ei lange päriselt kokku. Üldiselt on soome süsteem rikkalikum ning eesti oma peetakse lihtsustunuks. Kogu eesti grammatika lihtsustumise põhjusena tuuakse peale üldiste intensiivsete keelekontaktide esile asjaolu, et eesti kirjakeele loojateks olid saksa emakeelega tõlkijad, kelle eesti keele oskus jäi puudulikuks ning kes seetõttu vältisid keerulisi läänemeresoomelisi grammatilisi väljendusmustreid ja asendasid need saksapärasega (Metslang 2009: 53–54).

Järgnevalt jälgitakse paari käändelise verbivormi ning neid sisaldavate tarindite esinemust kirjalikus eestikeelses tekstis kuni trükipiibli ilmuniseni (1739) ning võrreldakse seda regivärsilise rahvalaulu keelega. Vaatluse eesmärgiks on 1) kirjeldada, millal ja kuidas vaadeldavad läänemeresoomeliseks peetavad tarindid varases kirjakeeles kasutusele võeti, ja 2) püüda hinnata trükipiiblis fikseeritud keelestandardi suhteid kaasaegse kõneldud rahvakeelega. Muidugi on omaette küsimus, kui hästi ja misaegset kõneldud keele kihistust XIX ja XX sajandil kirja pandud rahvalaulu keelendid kajastavad. Järgnevas lähtutakse eeldusest, et rahvalaul esindab keelevarianti, mis on uurijaile kättesaadava materjali hulgast kirjakeele loomisajal kõneldud rahvakeelele lähim.

Käsitluse aluseks olev kirjakeele näitestik on välja sõelutud väga ebaühtlasest, ositi trükitud, ositi käsikirjalisest materjalist (vt allikate loendit).² Materjal on ebaühtlane nii ajalises kui ka eri autorite lõikes: mõne idiolekti iseloomustuseks on olemas ulatuslik tekst, teise kohta leidub lühemaid katkendeid. Seepärast on järgnevas igasugusest täpsemast statistilisest kõrvutamisest loobutud ning piirdatakse ebamääraste ja paratamatult subjektiivsete hinnangutega.³ Georg Mülleri ja Heinrich Stahli sekundaartarindeid laiemalt on vaadeldud Külli Habichti doktoritöös (2001) ning nende autorite osas tuginetaksegi suuresti temale. Rahvalaulu keele osas toetutakse eeskätt Juhan Peegli poole sajandi taguse doktoritöö trükiväljaandele (Peegel 2006), rahvalaulu keele morfosüntaktiliste mallide täpsustamiseks on läbi töötatud rahvalaulude antoloogia I köide (ERL I).

Tänapäeva soome ja eesti keele infiniitsed vormid hõlmavad T- ja MA-tunnuselisi vorme, mida enamasti nimetatakse infinitiivideks, ning VA-, NUT- ja TU-tunnuselisi vorme, mida enamasti nimetatakse partitsiipideks. Kõigile neile infiniitsetele tunnustele võivad liituda käändetunnused. Järgnevas vaa-

² Kus võimalik, on kasutatud Eesti Keele Instituudi eesti piiblitõlke ajaloolise konkordantsi tarvis (<http://www.eki.ee/piibel>) arvutisse sisestatud tekste.

³ Eeskujuliku statistilise analüüsi kolme XVII sajandi põhjaeestikeelse autori *da-* ja *ma-*infinitiivi kasutamisest pakub Pille Penjami hiljutine doktoritöö (2008); paraku võtab veel palju aega, enne kui kõigi tollaste tekstide elektrooniline ettevalmistus niisugust lähene- mist võimaldab.

deldakse kohakäänete (ja translatiivi) tunnusega MA- ja T-infinitiivi vormide tulekut kirjakeelde, s.t tänapäeva eesti keele *des-*, *mas-*, *mast-* (ja *maks-*) vormi esindatust vanades tekstides. Käsitlus lähtub vormitunnusest, mistõttu samu funktsioone täitvaid, kuid teiste tunnustega paralleelselt kasutatavaid malle puudutatakse vaid riivamisi.

Kohakäändeliste infiniitsete vormide kirjakeelde sügenemise üldisest muustrist

Kohakäändetunnusega infiniitsed vormid on olemas kõigis läänemeresoome keeltes ning nende iidset kohalolu eesti keeles tõestab ka rahvalaulu keel (Peegel 2006: 144–145, 148–155). Kirjakeelde sügenesid need vormid siiski võrdlemisi visalt. Ka grammatikakirjeldustes leidsid nad koha vaevaliselt. Esimeses, H. Stahli grammatikas, on verbivormistikus esitatud MAS-vorm oleviku partitsiibi nime all kõvuti *ja-* ja *va-* tunnuselise vormiga (Stahl 1637a: 14), sama nime all esitab selle kõrvuti *ia-* ja *ma-* lõpulise vormiga ka H. Göseken (1660: 38). XVII sajandi lõpus ilmunud J. Hornungi grammatikas on nii DES-, MAS- kui ka MAST-vorm verbivormide loendis gerundiumi nime alla olemas (Hornung 1693: 72). Järgnevas esitatagu lühiülevaade varastes tekstides esinevatest kohakäändetunnusega infiniitsetest vormidest (vt ka tabelit 1).

DES-vormi on Georg Mülleri eelsest kirjalikust eesti keelest registreeritud kaks korda, kusjuures üks neist juhtudest on küsimärgiline: 1535. aastal ilmunud Wanratti–Koelli katekismuses leidub tekst *eb pidda ygkenes wöyma wessinuth sada* ning vormi *wessinuth* ette paigutatud korrektuurimärgi vahendusel on sama lehe servale lisatud vorm *wessuds*, mida teksti analüüsijad on tõlgendanud verbi *väsima* võimaliku DES-vormina (Ehasalu jt 1997: 68, 158). 1587. aastast pärinevas L. Boieruse tekstis esineb lõunaestipäraselt *n-* lõpuline DES-vorm verbist *võtma*: *weten heⁿne päl se sulase suggu* (Ehasalu jt 1997: 90, 158). Georg Mülleri jutlustes esineb DES-vorm ainult leksikaliseerunud verbist *elama* püsiühendis koos pronoomeniga *keicke* ja kontekstuaalselt sobiva personaalpronoomeniga (kokku neli korda), nt *mea sina keicke sinu ellades ollet technut* (Müller 1600–1606: 169, Habicht jt 2000: 57). Heinrich Stahli perikoobiraamatust õnnestus leida kahest verbist (*nägeme*, *minema*) kokku kolm DES-vormi, nt Ap 1: 9–10 *Ninck kus temma sedda rehcknut olli/sai temma üllestötetut nehhes* *Ninck kus nemmat temma jerrel wallatasit/taiwa minnes* (Stahl 1638).⁴ Joachim Rossihniuselt (1632; Kingisepp jt 2002) DES-vorme pole registreeritud. Johannes Gutsclaff kasutab inessiivis ootuspäraselt lõunaestilist *n-* tunnust, kusjuures vokaaliks on tal Mulgi murde päraselt *e* asemel *a* (vrd Tanning 1961: 47–48). Seni on Gutsclaffi tõlkest registreeritud 13 *dan-* või *an-* lõpulist vormi, nt 5Ms 10: 8 *Tohl ajal korjas Jumal Isand erra sedda Lewi sugkuharra ... saisma Jumala Isanda ehn orjadan* (GutVT). Heinrich Gösekeni piiblitõlkest on (kaheksal korral) registreeritud ainult verbi *elama* leksikaliseerunud vorm, nt Mt 26: 24 ... *Se ollex temmal parramb, eth sesamma Innimenne ellades ep ollex sündinut* (GösUT). Alates 1680. aastatest tuli DES-vorm aga laialdaselt kasutusele. Seda tarvitasid Andreas ja Adrian Virginius nii oma lõunaestikeelses Wast-

⁴ 1997. aasta tõlkes vastavalt: *tõsteti ta nende nähes ja kui nad taevasse vaatasid tema minekut*.

se Testamendi trükiversioonis (nt Mk 6: 48 *Nink temmä näggi et neil Hedda olli sauden*⁵ – WT 1686) kui ka põhjaeestilise Vana Testamendi käsikirjas (nt 2Ms 5: 15 *Sis läksit Israeli Laste Pälikkud kissendades Warao jure* – VrgVT). Samuti kasutas seda Johann Hornung oma Uue Testamendi tõlkes, paiguti Virginiuste Wastse Testamendiga kattuvalt, paiguti iseseisvalt (nt Mk 1: 26 *Ning se rojane waim ... läks suure Hälega küssendades temmast wälja* (HngUT), kus Wastne Testament kasutab finiiitset osalauseid: *tennit suhre Hählega/nink lätz temmast wälja*). Trükipiiblis on DES-vorm täiesti tavaline, nt 1Ms 4: 11 *mis omma suud lahti teinud so wenna werd sinno käest was-towöttes* (Piibel 1739).

Enam-vähem samasugune on ka *ma*-infinitiivi inessiivi ehk **MAS-vormi** esinemisdünaamika, ehkki sihipäraselt ja produktiivselt hakatakse seda rakendama DES-vormist mõnevõrra varem.⁶ Kaks esimest MAS-vormi on eesti kirjakeeles registreeritud Mülleri jutlustest, mõlemad verbist *aitama*: *awitamas*, *awittamas* (Habicht jt 2000: 36; konkreetseid näitelauseid vt vormide funktsioone kirjeldavast osast). Stahli tekstidest on K. Habicht registreerinud erinevate verbide MAS-vorme, nagu *ütlemas*, *otzmas*, *istmas* (Habicht 2001: 182, 183, 188). Rossihniuselt MAS-vorme registreeritud pole. Gutsloffil esineb MAS-vorm ootuspäraselt lõunaeestilise *n*-lõpuga. Tema VT tõlkest on seni leitud ainult kaks vormi (*astman* ja *teggeman*), kuid UT tõlkes esineb *man*-tunnuseliste vormi üsna ohtrasti ning erinevatest verbidest (nt *astman*, *teggeman*, *tulleman*, *kuhlman*, *söhman*, *seitman* jne). Ka Gösekeni UT tõlkes esineb erinevaid MAS-vorme (*tötmas*, *ellamas*, *soitmas*, *paiatamas* jne). Täiesti tavaline on MAS-vorm Wastses Testamendis, kus see esineb ootuspäraselt lõunaeestilise *n*-tunnusega (nt *ristmän*, *kajeman*, *piddämän*, *süttitämän*, *tulleman*, *oppetaman*, *wachtman* jne). Üsna sagedasti kasutatakse vormi (*s*-lõpulisena) ka sama ajajärgu põhjaeestikeelsetes tekstides (Virginiuste VT tõlkes nt *Mahhatöstmas*, *johhatamas*, *käimas*, *needmas*, *ärrakatsmas*, *Höllisemas* jne; Hornungi UT tõlkes nt *watmas*, *katsmas*, *surremas*, *öppetamas*, *ellamas* jne). Eriti hoogsalt tarvitab MAS-vormi 1739. aasta trükipiibel (nt *hulkumas*, *pöggenemas*, *ärrarikkumas*, *hoidmas*, *siddumas*, *pakkatamas* jne). Võiks lausa öelda, et MAS-vorm näib olnuvat Thor Helle erilise lemmik ning tõlkimise käigus on see talle ilmselt üha enam meeldima hakanud. Nii on näiteks Esimese Moosese raamatu trükiversiooni (Piibel 1739) 25-st MAS-vormiga lausest mustandkäsikirjas (Pbl M), mille tõenäolisteks autoriteks olid Thor Helle ise ja tema abilisena Johann Laurentius Hesse (Tafenu 2009: 703–705), MAS-vormi algselt kasutatud kaheksal korral, kaheteistkümnel korral on see toimetamise käigus Thor Helle käega mustandkäsikirja sisse viidud ning viiel juhul lisatud hilisemal toimetamisel.⁷

⁵ 1997. aasta tõlkes: *Ja kui ta nägi neid sõudes heitlevat*.

⁶ Varaseim sellisena tõlgendatav vorm on öieti kirjas juba Henriku Liivimaa kroonikas, paraku liivikeelsena: *Et ait Lyvo de castro: 'Maga magamas', id est: lacebis hic in eternum*. – Ja lausub liivlane linnusest: „Maga magamas”, see on: siia jääd sa igaveseks lebama (Ehasalu jt 1997: 51; Mägiste 1970: 19–22).

⁷ XVII sajandi autorite tekstis võib inessiivi tunnus liituda ka partitsiibi *va*-tunnusele (n-ö VAS-vorm). Niisugune vorm (*paistwas*) on registreeritud Stahli tekstidest, kus K. Habicht analüüsib selle oletamisi kunstlikuks teoretiseeringuks, milles VA- ja MAS-vorm on kokku segatud (Habicht 2001: 188). Samale morfeemikombinatsioonile taandatavaid vorme on registreeritud siiski ka Gutsloffilt, nt 1Ms 1: 2 *jumala waim olli lihkwän se weje pähl*, 2Pt 3: 12 *Kumba l. neht Taiwat pallawan sahwat maha pohtatut sahda n. neht Elementit sahwat pallaman errasullada* (GutUT), kus *wän*-lõpuliste vormi näib olevat vahelduse

Ka **MAST-vormi** kirjakeelde sügenemine järgib enam-vähem sama must-rit nagu inessiivvormid, ilmutamata (läbitöötatud materjali osas) siiski sajandi keskel inessiivsete vormide juures täheldatavat tõusutendentsi. Kirjutatud keeles on MA-infinitiivi elatiivvormi kogu XVII sajandi viimase veerandi eelsest ajast registreeritud ainult kuuel korral. G. Mülleri jutlustes esineb MAST-vorm üks kord verbist *liigutama*. H. Stahli ja J. Rossihniuse nime all ilmunud tekstide läbitöötatud osas on MAST-vormi registreeritud kumbki ühel korral, kusjuures tegemist on kattuva vormiga kirikulaulu „Vom Himmel hoch da komm ich her“ kaheksanda salmi tõlkes: *Olle terwe tullemast* (Rossihnius 1632: 233; Stahl 1637b: [8]). Sellisena kasutatud vormi funktsioonist tuleb artiklis veel juttu, kuid igatahes ei näi olevat kahtlust, et laulutõlkesse peab vorm olema sattunud kellegi teise keelekompetentsist ning et Rossihnius ega Stahl ise kumbki MAST-vormi aktiivselt ei kasutanud. Ka J. Gutsclaffil ja H. Gösekenil esineb MAST-vormi kahe peale kokku ainult kolm korda, kusjuures ühel juhul on tegemist kattuva kirjakohtaga (Jh 4: 6), mistõttu võib arvata, et vast laenas Göseken, kelle käega kirjutatult Gutsclaffi tõlge meieni on jõudnud, selle vormi Gutsclaffilt, seda enam, et ta pakub samas paralleelvõimalusena välja ka *mine*-vormi abessiivi: *Kus nühd Iesus olli errawessinut Keimast (Keimissest)* (GösUT). Alates Wastsest Testamendist muutub MAST-vorm suhteliselt tavaliseks. Näib, et kirjutatud keelde ongi see vorm sihipäraselt toodud just Wastse Testamendi tõlkimise käigus või, veel täpsemini, selle tõlkimise või toimetamise suhteliselt hilises faasis. Nimelt esineb MAST-vorm Wastses Testamendis kokku kümnel korral, kusjuures kõik näited pärinevad teksti tagumisest poolest, s.t kas Apostlite tegude või kirjade osast. Virginiuste põhjaeestikeelses Vana Testamendi tõlkes (VrgVT), Müncheni käsikirjas (HngUT) ja trükipiiblis (Piibel 1739) esineb MAST-vorm läbivalt kogu tekstis (esimesest on registreeritud 41 vormi, teisest 55 ja trükipiiblist 219 vormi).

Tabel 1.

	DES	MAS	MAST
Enne 1600. aastat	1 (1)	–	–
Müller (1600–1606)	– (1)	2	1
Rossihnius (1632)	–	–	1
Stahl (1630/1640. aastad)	3	3	1
Gutsclaff (1640/1650. aastad)	12	tavaline	2
Göseken (1650/1660. aastad)	– (1)	tavaline	1
Virginiused (WT 1686)	tavaline	tavaline	10
			(alates Ap)
Virginiused (VT 1687–1690)	tavaline	tavaline	tavaline
Hornung (1687–1688)	tavaline	tavaline	tavaline
Trükipiibel (1739)	tavaline	eriti sage	tavaline

Kvantitatiivseid orientiire DES-, MAS- ja MAST-vormi kirjalikesse tekstidesse sügenemise kohta. Väljaspool sulge toodud arvud kajastavad vastava vormi absoluutset esinemust siinse käsitluse tarvis läbitöötatud materjalides; sulgudes on esitatud kahtlaste juhtude või leksikaliseerunud üksuste arv.

mõttes kasutatud samatüvelise *man*-lõpulise vormi variandina (vrd Piibel 1997 mil taevad põledes lagunevad ja algaained lõõmates ära sulavad).

Niisiis võib öelda, et DES-, MAS- ja MAST-vorm sugenesid kirjakeelde üsna ühesugust joonist järgides: kuni XVII sajandi keskpaigani sattus tekstidesse vaid üksikuid vorme, sajandi keskpaiku vormide tarvitamine elavnes ning eriti hoogustus see XVII sajandi viimasel veerandil. Võrreldes kirjeldatud pilti rahvalaulude keelega,⁸ torkab silma kahe inessiivse vormi omavahelise proportsiooni erinevus. Rahvalaulu keeles on DES-vorm umbes kaks korda sagedasem kui MAS-vorm, ometi hakati kirjakeeles MAS-vormi sihipäraselt ja produktiivselt rakendama DES-vormist varem, mis võib olla tingitud MAS-vormi selgemast markeeritusest (kuivõrd mõningates sõnatüüpides DES-vormis *t*-element üldse puudub, nt *minnes*, *tulles*). MAS- ja MAST-vormi esindatus on rahvalaulu keeles üsna ühesugune, kaldudes veidi MAS-vormi kasuks. MAST-vormi suhtelist hiline must kirjakeeles võrreldes MAS-vormiga võib tõenäoselt seletada MAST-vormi kasutamist funktsionaalselt inspireerivate võõreskujude puudumisega (kuid võõraste mallide võimalik mõju kirjakeelele vajab veel täpsustamist).

Kohakäändeliste infiniitsete vormidega sekundaartarindite funktsioonidest

Inessiivsete vormide omavahelisest distributsioonist. Kõrvutades eri läänemeresoome keelte T-lise ja MA-lise infinitiivi inessiivivorme, tõdeb Pauli Saukkonen (1965: 44–45), et kahel sarjal võib olla ühesuguseid funktsioone, kuid üldiselt kalduvad nende kasutusvõimalused olema komplementaarses distributsioonis: MA-lise infinitiivi inessiiv laiendab verbe tähendusega 'olema' ja 'käima', laiendades ühtlasi ka subjekti, T-lise infinitiivi inessiiv laiendab teisi verbe, olemata subjektiga seotud. Eesti rahvalaulu keele MAS- ja DES-vormid vastavadki ootuspäraselt sellele kirjeldusele: 61-s registreeritud MAS-tarindis on 49 korral põhiverbiks *olema* (näide 1), 10 korral *käima* (näide 2), ühel korral *leidma* (näide 3), ühel juhul on tegemist morfosüntaktiliselt mitmeti tõlgendatava konstruktsiooniga.

- (1) Põlva *Toomah olli tuhat hobest, saamah sada ratsukeist* (ERL I: 111)
- (2) Ambla *Kaua käisin karjassani, kaua karja kaitsemassa* (ERL I: 50)
- (3) Kuressaare *Leidis ehted ikkemassa, paatrid palju nuttemassa* (ERL I: 58)

DES-vorm seevastu esineb kõikvõimalike muude verbide vaba laiendina:

- (4) Haljala *Eit läks nuttades juele, halades läks allikalle* (ERL I: 52).

Kirjakeeles kasutati MAS-vormi kuni 1680. aastateni väga erinevate verbidega. Mülleril laiendab ühe ja sama verbi MAS-vorm üks kord verbi *olema*, teine kord kord verbi *lõppema*:

- (5) sen *Ellawa Iumala iure, ke se Ainus Meister on awitamas* (Müller 1600–1606: 258)

⁸ Rahvalaulu keele kohta puudub hetkel vormistatistika. Loetletud on vastavaid vorme sisaldavaid paralleelimiruhmi, mida analüüsitud materjali hulgas oli DES-vormiga 130, MAS-vormiga 61 ja MAST-vormiga 53.

(6) *tæma keþi meit awittamas, eb loppe* (Müller 1600–1606: 27).⁹

Stahli tekstides leidub K. Habichti järgi (2001: 182–183, 188) MAS-vormi nii progressiivtarindeis verbi *olema* laiendina (näide 7), vaba laiendina (näide 8) kui ka ka verbi *nägema* laiendina (näide 9).

(7) *kussa Christus on/istmas Iummala parrambal Kehjel* (Stahl)

(8) *Kumbast Christus rehckip/ütlemas* (Stahl)

(9) *Ninck ep ollen wel eales nehnut ... temma Seemne Leiba otzmas* (Stahl)

Gutslaffi VT tõlkes laiendab MAS-vorm verbe *tegema* ja *täitma*, UT tõlkes nii verbi *olema* (näide 10) kui ka muid verbe (näide 11). Üksikjuhtudel kasutab Gutslaff eri infinitiivide inessiivivorme rinnastavalt läbisegi (näide 12).

(10) Lk 9: 42 *Kun enge t. weel olli mannu tulleman* (GutUT)

(11) Mk 2: 23 *Jüngrit nacKasit Keuman päiht KacKma* (GutUT)

(12) Ap 28: 26. *Minne seh rahuwa manu n. üttele: Kuhldan saht[i] teije Kuhl-da ...; n. neggeman sahte teije seh netta* (GutUT)

Samamoodi kaheti, nii *olema* laiendina (näide 13) kui ka muude verbide laiendina (näide 14), näivad MAS-vormi kasutavat ka Göseken ja Christoph Blume:

(13) Jh 5: 38 *N. T. Sanna ep olle mitte teije sees ellamas* (GösUT)

(14) Jh 12: 15 *Sinno K[unnin]gas tulleb soitmas Emma Eseli warsa pehl* (GösUT); 1Kr 16: 7 *Minna ep tahhan teit nühd mitte katsma möda-minnemas*¹⁰ (BIUT)

XVII sajandi 80. aastatel tegeldi MAS- ja DES-vormi kasutuspiiride selgitamisega intensiivselt, nagu võib jälgida Pilistvere käsikirjast, kus nt Ap 15: 10 on algul kasutatud DA-infinitiivi, mille Stephan Kniper on 1683. aastal parandanud MAS-vormiks ning mis seejärel on asendatud DES-vromiga:

(15) *Miß kiusate teye sihs nüdt Jummal, sedda Jkke nende Jüngride Kaihla pehle panna > pannemas > pannes* (Põhjaeestikeelsed Uue Testamendi tõlked: 370)

Lõunaeestikeelses Wastses Testamendis kasutatakse MAS-vormi alati ja ainult *olema* verbi laiendina (näide 16). Virginiuste põhjaeestikeelses VT tõlkes tarvitatakse MAS-vormi samuti peamiselt verbiga *olema* (näide 17). Siiski kasutavad Virginiused põhjaeesti tõlkes MAS-vormi ka verbide *käima*, *seisma*, *istuma* (näide 18) ja *leidma* (näide 19) laiendina ning juhuslikumalt muudegi verbidega seoses.

⁹ See teine juhtum pärineb kirikulaulu „Aus tiefer Noth schrei ich zu dir“ tõlkest. Stahli lauluraamatus esineb selles kohas MA-vorm: *temma kessi meid awwitama/ep lõppep* (Stahl 1637b: 70), hilisemad autorid kasutavad verbi *lõppema* laiendina üldiselt MAST-vormi (vt tagapool).

¹⁰ Vrd Piibel 1997: *Sest praegu ma ei taha teid ainult möödumisi näha*.

- (16) Lk 13: 10 *Ent temmä olli ütten Kerkun oppetaman põhal Peiwäl*
(WT 1686)
- (17) 1Sm 4: 5 *keik se Maa olli Höllisemas* (VrgVT)
- (18) 2Ms 13: 21 *Nink Issand käis nende ees ... neile öiget Teed johhatamas,
nink ... neile Paistmas, 1Kn 13: 1 Nink waata, üks Juñala Mees
tulli Judast ... kui Jerobeam seisis Altari jures Suitsutamás* (VrgVT)
- (19) 1Kn 13:14 *Nink täma läks se Jummala Mehhe perra, ja löidis tädä
ühhe Tamme all istmas* (VrgVT)

Hornungil (HngUT) käibib MAS-vorm peaaegu eranditult verbi *olema* laiendina (ent selle konkreetset rakendusjuhud ei pruugi tema tõlkes kattuda Wastse Testamendiga), ühel juhul esineb MAS-vorm säilinud käsikirjas ka verbi *leidma* laiendina.

Trükipiiblis laiendab seal ohtralt tarvitata MAS-vorm ainult verbi *olema* (näide 20) või mõnda muud lähedases tähenduses kasutatud verbi ja selle subjekti (näide 21).

- (20) 1Ms 4: 12 *hulkumas ja pöggenemas pead sa Ma peäl ollemä* (Piibel 1739)
- (21) Lk 23: 35 *Ja rahwas seisis seal waatmas* (Piibel 1739)

Niisiis võib näha, et kuni XVII sajandi kolmanda veerandini, mil DES-vormi tarvitamine oli veel üsna haruldane, kasutati MAS-vormi nii verbi *olema* kui ka mis tahes muu verbi laiendina. Alates 80. aastate keskpaigast, mil DES-vorm muutus tavalisemaks, jäi MAS-vorm laiendama eeskätt verbi *olema* (või üksikuid muid sellele lähedases tähenduses kasutatud verbe ja nende subjekti). XVII sajandi lõpuni esines MAS-vorm põhjaeestikeelsetes tekstides üksikjuhtudel ka verbi *leidma* (ja selle objekti) laiendina. Seega vastas XVII sajandi lõpuks kirjakeeles välja kujunenud inessiivsete vormide omavaheline distributsioon üsna täpselt rahvalaulu mallidele. Trükipiiblis jäeti aga verb *leidma* MAS-konstruktsioonide võimalike põhjade loendist kõrvale.

MAST-tarinditest. Juba J. Peegel märkis (2006: 145), et rahvalaulu keeles torkab silma sagedane ja laia levikuga omapärane konstruktsioon, kus MAST-vormi kasutatakse tähenduses 'millegi eest', nt Kuusalu *Ole terve naine vaene/Kala roodu keitemasta,/Mulle süüa andmast* või Sangaste *Mis sai üö oidēmast/Kua päivä kaidšēmast*. Siinse vaatluse tarvis morfosüntaktiliselt analüüsitud rahvalaulu materjali hulgas moodustasid seda laadi konstruktsioonid MAST-tarinditest ligi ühe kolmandiku (17 juhtu 53-st; põhjana on registreeritud verb *andma* ja tänavormelid *aitüma*, *ole* ~ *olgu terve, tänu olgu*), nt

- (22) Karula *Anna lammas laulemast, ude huule liikumast, kide keele pessämäst* (ERL I: 146).

Ülejäänud rahvalaulunäited jagunesid kolme rühma: 12 juhul laiendas MAST-vorm verbi *leidma*, 10 juhul liigutamise või liikumisega seotud verbe *tooma/viima* / *viskama* ja *tulema/minema*, 15 näidet moodustasid hāgusamalt

struktureeritava rühma (milles põhjana on registreeritud verbid *nägema*, *vait olema*, *suud pidama*, *abi olema*, *sallima*, *kõnelema*, *andma*, *ära jooma*, *küüma?* ja hüüdsõna *ust*). Tänapäeva keeles J. Peegli kirjeldatud MAST-vormi malli aktiivseks ei peeta,¹¹ kuid see on säilinud kinnisväljendis *ole terve tulemast* ~ *aitamast* ~ *sõna toomast* (EKSS V: 757).

Vana kirjakeele Wastse Testamendi eelsetest MAST-vormidest neli esineb tarindeis, kus nad on tõlgendatavad katkemist või loobumist väljendavana, vastates seega enam-vähem nende tänapäevasele tähendusele. G. Mülleri jutluste ainus MAST-vorm esineb vaba laiendina prepositsiooniga *ilma* (näide 23). J. Gutsclaffil esineb MAST-vorm verbide *ära väsimä* ja *maha jääma* (tähenduses 'lõppema') laiendina (näide 24), millest H. Göseken kordab eespool jutuks olnud kattavas kirjakohas malli */ära väsimä + MAST/*.

(23) *se Nājse Sæme, kumb ... ilma vche Mehe likutamast, vche Nājßpohlest piddab ilmalle tullemä* (Müller 1600–1606: 31)

(24) Hbr 10: 22 *Kunna nem. Ei weel o[mm]at maha iähnut wihtut sahmast* (GutUT)

Funktsionaalselt väärib tähelepanu J. Rossihniuse ja H. Stahli trükistes 1630. aastatel kirikulaulu tõlkes kaks korda kasutatud väljend *ole terve tulemast*, mis vastab J. Peegli kirjeldatud rahvalaulupärasele tarvitusele:

(25) *Olle terwe tullemast sinnä auwus Wöras* (Rossihnius 1632: 233), *Olle terwe tullemast sinna auwus wöhras* (Stahl 1637b: [8]).

Väljaspool seda kirikulaulu niisuguses tähenduses MAST-vormi XVII ja XVIII sajandi kirjakeelest seni registreeritud pole. Wastses Testamendis, mille tõlkimise lõppfaasis, nagu mainitud, MAST-vorm ilmselt sihipäraselt kirjakeelde toodi, esineb see verbide *keelama* (7 juhtu),¹² *taganema*, *hoidma* ja *maha jätma* laiendina, nt

(26) 1Kr 14: 39 *Seperräst / Wellitze / ... erge keeldke mitte Keelil pajatamast* (WT 1686).

Virginiuste Vana Testamendi tõlkest on MAST-vormi põhjana registreeritud verbid: (*end* ~ *ära*) *keelama* (9 korda), (*maha*) *jätma* (7), (*end*) *hoidma* (5), *leidma* (4), (*ümber*) *käänama* (4), (*tagasi*) *tulema* (3), *seisatama* (2) ning *ära laskma*, *viibima*, *hirmutama*, *vait jääma*, *üles tõusma*, *ära kaduma* (igatüks üks kord), nt

(27) 2Ms 9: 2 *Kui sina kelat neid Minnemast* (VrgVT).

Hornungi tõlkes on MAST-vormi põhjana registreeritud verbid *keelama* (16 juhtu), *leidma* (16), (*seisma* ~ *maha*) *jätma* (7), *viibima* (2) ning *kartma*, *lõp-*

¹¹ Huno Rätsepa lausemallide järgi moodustab MAST-vorm tarindeid verbidega, mis väljendavad liikumist (*tuleb mängimast*; Rätsep 1978: 192, tüübid 286.6, 286.9), hoidumist või keeldumist (*keeldub mängimast*; Rätsep 1978: 193, tüüp 289), takistamist või keelamist (*keelab teda mängimast*; Rätsep 1978: 200, tüübid 325, 326) ning verbidega *vabastama*, *võõrutama*, *leidma* ja *tabama* (*leidis ta mängimast*; Rätsep 1978: 200, tüübid 324.0 ja 324.1).

¹² Wastse Testamendi esimeses pooles kasutatakse verbi *keel(a)ma* laiendina veel da-infinitiivi, vrd Mt 19: 14 *errakeelke neid mitte minno mannu tulla*.

pema, (üles) *tõusma*, *vaigistama*, *taganema*, *väsima*, *hoidma*, *olema* (igaüks üks kord),¹³ nt

- (28) Lk 22: 45 *Ning temma tous ülles pallumast, ning tulli omma jüngride jure, ja leidis neid maggamast Murre pärrast* (HngUT).

Trükipiiblis on MAST-vormi kõige sagedasemaks põhjaks verb *leidma* (71 juhtu 198-st), järgnevad *keelama* (50 juhtu) ja *lõppema* tähenduses 'lak-kama' (15 juhtu). Ülejäänud verbidega tarindite hulk jääb ühe ja kuue näite vahele, ent kõik need mahuvad tänapäeval aktiivsetes tüüpides esile tulevate tähendusseoste raamesse. Tähenduses 'millegi eest' näib MAST-vorm olnu-vat tõlkijate keeletajus nii mõeldamatu, et näiteks on nad Õp 25: 17 heebrea fraseologismi rahumeeli sõna-sõnalt tõlkinud, eeldades, et *olgu kallis mine-mast* on tõlgendatav ainult tähenduses 'hoidugu minemast', mitte aga 'olgu hinnatud minemise eest', nagu on võimalik rahvalaulu keeles.

- (29) Õp 25: 17 *Olgo so jalg kallis so sõbra kotta minnemast*¹⁴ (Piibel 1739)

Konstruksioonist /leidma + verbi käändevorm/. Trükipiibli keele kujun-damise aspektist on omamoodi illustratiivne verbi *leidma* rektsiooni lugu. Rahvalaulu keelest on registreeritud 15 tarindit (parallelismirühma), milles verbi *leidma* laiendab teise verbi käändeline vorm. Enamasti (12 juhul) on selleks MAST-vorm (näide 30), ühel juhul MAS-vorm (näide 31), ühel juhul oleviku kesksõnal põhinev VAT-vorm (näide 32) ja ühel juhul MA-vorm (näi-de 33).

- (30) Kolga-Jaani *Leitsin tamme nuttemasta, pika puu igatsemasta* (ERL I: 32)
 (31) Kuressaare *Leidis ehted ikkemassa, paatrid palju nuttemassa* (ERL I: 58)
 (32) Hanila *Löidsin soo suitsevad, arus auru tõusevad* (ERL I: 80)
 (33) Suure-Jaani *leiad õlle odrast olema* (ERL I: 350)

Kirjakeelest on XVII sajandi esimese kolme veerandi tekstidest *leidma* laiendina registreeritud nii DA- ja MA-infinitiivi kui ka MAS- ja VAT-vormi,¹⁵ sajandi lõpul hakkab domineerima MAST-vorm. 1680. aastate keskpaigast alates tegeldi *leidma* rektsiooni küsimusega intensiivselt.¹⁶ Wastses Testamen-dis kasutatakse *leidma* laiendina ka evangeeliumidest tagapool alati VAT-vor-mi (näide 34). Kuid oma põhjaeestikeelses Vana Testamendi tõlkes kasutavad needsamad Virginiused *leidma* laiendina tavaliselt MAST-vormi (näide 35) või

¹³ Verbi *olema* laiendina esinevat vormi (3Jh 1: 13 *Minnul olleks palju kirjutamast*) võib vist pidada siiski kirjaveaks, sest nii *Wastses Testamendis* kui ka Stockholmi käsikirjas on selle asemel *mine-tuletise* partitiiv *kirjutamist*.

¹⁴ Vrd Piibel 1997: *Astugu su jalg harva su sõbra kotta*.

¹⁵ Varase kirjakeele VAT-vormist vt lähemalt Ross 2009c.

¹⁶ Näiteks parandas Stephanus Kniper 1683. aastal Pilstvere käsikirjas algse VAT-vor-mi MAS-vormiks Ap 5: 23 *Sedda Wangi Thorni löidsimme meye Lukkus kinnipantut suhre Hohle kahs, ninck Hoidjat Ouwes seiwat > seismas* (Põhjaeestikeelsed Uue Testamendi tõl-keed: 278).

üksikjuhtudel ka MAS-vormi (näide 36) ning rakendavad VAT-vormi ainult predikatiivsetes konstruktsioonides verbist *olema* (näide 37).¹⁷

- (34) Ap 24: 12 *nink nemmä ei olle kah minno loidnu Jummala Koan kenkiga pajatawat/echk Mässämist Rachwa sekkä töstwat* (WT 1686)
 (35) 4Ms 15: 32 *sis loidsit nämat ühhe Mehhe Pühha Päiwal Puid kokko pannemast* (VrgVT)
 (36) 1Kn 13: 14 *Nink täma läks se Jummala Mehhe perra, ja loidis täda ühhe Tamme all istmas* (VrgVT)
 (37) 5Ms 13: 14 *kui se loitaks Tõssi ollewat* (VrgVT)

Põhimõtteliselt samasuguseid reksioone tarvitas *leidma*-verbiga seoses ka Hornung, kes küll rakendas VAT-vormi lisaks predikatiivsetele konstruktsioonidele selguse huvides ilmselt ka sel juhul, kui lauses oli mõni muu MAST-vormilist laiendit nõudev verb, nagu nt *keel(a)ma*:

- (38) Lk 23: 2 *Sedda leiam meie Rahwast ärrapöörwa, ning keelwa käisrille kohhud andmast, ning ütlewa, ennast ollewa Kristusseks Kunnin-gaks* (HngUT).

Trükipiiblis on aga kehtestatud range norm ning verbi *leidma* on seal pandud laiendama alati ja ainult MAST-vorm, sealhulgas ka predikatiivsetes konstruktsioonides, nagu

- (39) Ne 13: 1 *ja leiti seält seest kirjutud ollemast* (Piibel 1739).

Seega võib väita, et kõige lähemal oli rahvalaulu keelele Virginiuste ja Hornungi põhjaeesti kirjakeel, kus *leidma* laiendina eelistati küll MAST-vormi, kuid rakendati ka MAS- ja VAT vormi, jättes rahvalaulus registreeritust kõrvale vaid MA-vormilise võimaluse,¹⁸ trükipiiblis rakendati aga ranget reeglit ja välistati igasugune variatiivsus.

Johannes Gutsclaffist ja ühest MAKs-vormi võimalikust eelkäijast

Nagu eelnevast ilmnes, oli Johannes Gutsclaff esimesi, kes XVII sajandi keskel teadlikult ja sihipeerast infinitiivide kohakäändevorme kasutama hakkas, ehkki inessiivsete vormide omavahelise distributsiooni loogikat ta ilmselt ei adunud. J. Gutsclaffi piiblitölge, mille Uue Testamendi osa pole seni praktiliselt veel uurida jõutud, pakub juba esmapilgul põnevaid keelelisi leide (vt lähemalt Ross 2009a). Kohakäändevormide kõrval torkab selles silma muidki huvitavaid MA-tunnust sisaldavaid vorme. Sageli kasutab Gutsclaff

¹⁷ Ka tänapäeval kasutatakse kirjakeeles verbi *leidma* laiendina MAST-, MAS- ja VAT-vormi, kusjuures VAT-vormi kasutava tarindi korral on sisestatav lause predikatiivne, nt *Peeter leidis mehe aiast kaevamast, Peeter leidis sõbra istumas, Peeter leidis sõbra kodus olevat* (Rätsep 1978: 199–201, tüübid 322, 324.1 ja 329).

¹⁸ Siinkohal jääb lahtiseks, kas XVII sajandi alguse tekstides *leidma* laiendina registreeritud DA- ja MA-infinitiive võiks pidada rahvapärasteks või mitte. Mainitagu vaid, et vähemalt tajuverbe *kuulma* ja *nägema* võib MA-infinitiiv laiendada nii rahvalaulus kui ka XX sajandi murdekeeles, nt Pilstvere põle *kuuld olema mehel* (EMS IV: 152).

MA-tunnusega verbitüve ilmselgelt substantiivina (MINE-tuletistega analoogiliselt). Vaieldamatult substantiivseks võib pidada *ma*-tunnusega translatiivivorme, mida on kasutatud koos ühilduva artikliga (näide 40), *ma*-vorme, mis esinevad teatavat tüüpi nominaaltarindis atribuudina (näide 41), ning nominaaltarindi põhisonana esinevat *ma*-vormi, millele järgneb kaassõna *läbi* (näide 42).

- (40) 5Ms 6: 8 *eth nemmat üttes melletamas olckut Sinnu silmade wahjell* (GutVT), 1Kr 11: 15 *Sest neht pitKet hiiuwset o[mm]at temmalle üttes ümber mächkmas andtut* (GutUT)
- (41) Jo 4: 3 *kus neide Pappide saisma paick om* (GutVT), Km 8: 2 *Eis ützh Ephraimmi wihtnapuhossa parramb om kui AbiEserri wihna wötma aick* (GutUT)
- (42) Lk 24: 35 *Kui t. neihlt erratuttut olli seh leiba murdma lebbi* (GutUT)

Keerulisem on tõlgendada Gutsclaffi tõlkes arvukalt ettetulevaid näiteid, kus *ma*-tunnuseline verbaalne tüvi esineb koos kaassõnaga *tarvis* (seni on neid leitud 40 piiblisalmist kokku 45 *ma*-vormiga). Üht osa neist näib olevat loomulikult pidada samuti substantiivi ja kaassõna ühendiks (näide 43). Mõningail juhtudel võiks aga konstruktsiooni tõlgendada pigem Johannes Aaviku XX sajandil kirjakeelde lantsseeritud *maks*-vormi analoogina (näide 44).

- (43) 2Ms 40: 30 *Ninck temma panni sedda wessibicken se techthohne ninck se Altari wahjell, ninck panni wette senna sisse möschma tarbis*¹⁹ (GutVT)
- (44) 1Ms 1: 17 *Ninck jumal panni nemmat se taiwa weljawinnitamissee sisse, paistma tarbis mah pähle*²⁰ (GutVT)

Kõigi toodud näidete korral tekib igal juhul küsimus, kas Gutsclaffi toetus seesuguste konstruktsioonide moodustamisel eesti rahvakeelele või mingitele vöörastele eeskujudele. Substantiivset tõlgendust võimaldavate vormide rahvakeelsuse poolt räägib asjaolu, et infinitiivi tunnusega sama päritolu MA-tunnust kandvad deverbaalid, mis väljendavad tegevust, selle objekti või tulemust, on tuntud kõigis läänemeresoome keeltes (Laanest 1975: 137–138). Rahvalaulu keelest on seesuguste deverbaalidena tõlgendatavaid vorme lisaks tänapäeva kirjakeeleski tuntud sõnadele, nagu *sööm* ja *joom*, registreeritud siiski äärmiselt vähe (vt Peegel 2006: 147). XX sajandi murdekeeles on niisugused tuletised tuntud piiratud arvust ühesilbilistest tüvedest, nagu needsamad *sööm*, *joom* jmt, või kindla malliga ühendites koos teise substantiiviga, nagu *nägema jõud*, *magama tuba*, *suu möskma kauss*, *päeva tõusma aeg* (Neetar 1969, 1980). XVI sajandi kirjakeele kasinates ülestähendustes esineb seda laadi vorme aga suhteliselt palju²¹ ning üldiselt peetakse neid vana läänemeresoomelise malli kajastuseks (nt Kingisepp jt 1997: 84). Mis puudutab J. Aaviku XX sajandi esimesel poolel soovitatud ning sajandi teisel poolel tööpoolest kasutusele tulnud MAKs-vormi, siis seda peetakse üldiselt tehnikuks (Kindlam 1976: 68–73). Rahvalaulu keelest on rannikumurde alalt

¹⁹ Vrd Piibel 1997: *Ta asetab pesemisnõu kogudusetelgi ja altari vahele ja pani sellesse vett pesemiseks.*

²⁰ Vrd Piibel 1997: *Ja Jumal pani need taevalaotusse, et nad valgustaksid maad.*

²¹ Vanimates tekstides esinevate MA-substantiivide loendit vt Ross 2009b: 171.

üksikuid sekundaartarindis kasutatud MA-infinitiivi translatiivivorme siiski registreeritud (Peegel 2006: 145), kuid arvatavasti ei olnud Aavik neist teadlik (Uuspõld 1980). Kohakäänete kõrval kombineerub just translatiiv läänemeresoome keeltes ka T-lise infinitiiviga (Saukkonen 1965: 14–17) ning sellegi kohta leidub näiteid eesti rahvalaulu keeles (Saukkonen 1965: 16), mistõttu võiks oletada, et võimalike sekundaartarindite paradigmas on translatiivse infinitiiviga lahter läänemeresoome keeltes igal juhul olemas ja ootel, isegi kui see parasjagu täidetud pole. Seega võis XVII sajandi rahvakeel Gutsloffi MA-vormidele tuge pakkuda küll.

Samal ajal ei saa Gutsloffi inspireerijana välistada ka võimalikke võõraid eeskujumalle. On teada, et ta kavatses tõlkida originaaltekstidest (Tering 1979: 30), ehkki senise vaatluse andmeil kasutas ta ilmselgelt abivahendina ka M. Lutheri saksakeelset tõlget. Niisiis tulevad tema tõlkekeele mõjutajana arvesse neli keelt: saksa, kreeka, heebrea ja ladina keel (viimane kuulus paratamatult tolleaegse haritlase töövahendite hulka ja seda kasutas Gutsloff ka oma eesti keele grammatika sõnastamisel). Siin käsitletava küsimuse seisukohalt väärib esiletoomist, et nii kreeka kui ka saksa keeles esineb regulaarne konversioon, mille abil saab mis tahes verbi infinitiivist (määrava) artikli lisamisel substantiiv. Helmi Neetar on avaldanud arvamust, et vanima kirjakeele läänemereeliste tuletistena tõlgendatud substantiivsete *ma*-vormide näol võib osaliselt olla tegu saksa mõjuga.²² Eriti huvitava paralleeli pakub Gutsloff *tarbis*-tarindeile aga kreeka keel, kus konstruktsioon /*εἰς τό* + infinitiiv/ (prepositsioon 'jaoks' määratud artikli ja infinitiivivormiga) kannab tähendust 'selleks et; nii et' (Lepajõe 2000: 33). Kreeka originaalis esineb seesugune konstruktsioon Pauluse kirjades ja Kirjas heebrealastele (Blass, Debrunner 2001: 332). Ka ladina keelest võib leida otstarvet väljendava konstruktsiooni /*ad* + gerundiumi akusatiiv/, mis vormiliselt küll nii hästi Gutsloff *tarbis*-tarindiga kokku ei lange nagu kreeka mall, kuid tuleb inspiratsiooniallikana siiski kõne alla. Nii võib Gutsloff *tarbis*-konstruktsioon üsna loogiliselt tuleneda nii kreeka originaalist kui ka ladina tõlkest näiteks lauses 2Kr 7: 3 (GutUT):

Gutsloff:	<i>eth teije meye Sõamete sissen ollete, <u>Kahs ellama n. Kahs kohlma tarbis</u></i>
Originaal:	<i>ὅτι ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν ἔστε εἰς τὸ συναποθανεῖν καὶ σὺνζῆν</i>
Vulgata:	<i>quod in cordibus nostris estis <u>ad conmorendum et ad convivendum</u></i>

Siiski ei ole enamik Gutsloff *tarbis*-konstruktsiooni konkreetsetest rakedustest seletatavad kummagi võimaliku lähtetarindi mehhaanilise ülekandena. UT tõlke kaheksast lausest registreeritud kümnele *tarbis*-tarindile vastab kreeka originaalis konstruktsioon /*εἰς τό* + infinitiiv/ ainult neljas lauses. Küll aga võib olla tähenduslik, et nii nagu /*εἰς τό*/-tarind originaalis esineb ka *tarbis*-konstruktsioon eesti tõlkes eeskätt Pauluse kirjades ja Kirjas heebrealastele (väljaspool neid ainult üks kord Johannese evangeeliumis) ja see võiks toetada oletust, et inspiratsiooniallikaks on olnud kreeka konstruktsioon.²³

²² Suulises vestluses 27. aprillil 2009.

²³ Ladinakeelses Vulgatas on kõigile tervikpiibli 40 lauses esinevale 45 eesti *tarbis*-tarindile vastavates lähtetarindites malli /*ad* + gerundium/ kasutatud ainult seitsmes

Võib oletada, et ehkki Gutsclaff ei kopeerinud lähteteksti morfeem-morfeemilt, kasutas ta sihtkeelsete lausete moodustamisel eeskujuna kreeka keele pakutavaid malle. Usutavasti üritas ta klassikaliste keelte eeskujul tõlkes rakendada MA-tunnuselist vormi verbaalsubstantiivina, millel oleksid nii verbi omadused (säilitab verbi rektsooni ning laiendab infinitiivina teisi verbe nagu tänapäevane *ma*-infinitiiv ja selle käändevormid) kui ka substantiivi omadused (võime muutuda käändes ning esineda koos ühilduva täiendi ja adpositsiooniga nagu tänapäevasel *mine*-tuletisel), võib-olla küll sealjuures uskudes selle vormi rahvapärasusse.

Kokkuvõtteks

Niisiis võib DES-, MAS- ja MAST-vormi ning neid sisaldavate sekundaartarindite kirjakeelde sügenemise osas esile tõsta järgmisi jooni. Kuni XVII sajandi esimese pooleni sattus infinitiivi kohakäändevorme kirjapanekuisse harva ja juhuslikult. Ehkki H. Stahli grammatikas on MAS-vorm verbiparadigmas olemas, võib oletada, et üksikud rahvapärasena mõjuvad konstruktioonid on võetud tolleaegsetesse tekstidesse terviktarindina üle rahvakeelest või pärinevad mingist muust kirikukeele variandist, mis kajastub meieni säilinud tekstides vaid tükati, ning XVII sajandi esimese poole olulisemad autorid G. Müller, J. Rossihnius ja H. Stahl niisuguste vormidega tarindeid omaenese keelepädevusest aktiivselt ei moodustanud. Sajandi keskpaiku infinitiivide kohakäändevormide tarvitamine sagenes. H. Göseken ja J. Gutsclaff moodustasid ja kasutasid vähemalt MAS-vormi kindlasti juba teadlikult. Kuigi rahvalaulu keeles esineb DES-vormi umbes kaks korda rohkem kui MAS-vormi, hakati kirjakeeles MAS-vormi teadlikult rakendama DES-vormist varem ning ositi selle aseainena, mis võib olla tingitud vormi paremast markeeritusest. XVII sajandi viimasel veerandil muutus verbi kohakäändevormide kasutamine rikkalikuks ja paindlikuks. MAST-vorm võeti laialdaselt tarvitusele Andreas ja Adrian Virginiuse tõlkeks peetava lõunaeeestikeelse Wastse Testamendi (1686) valmimise käigus. Alates selle väljaande tagumisest osast muutub MAST-vorm nii lõuna- kui ka põhjaeeestikeelsetes tõlketekstides tavaliseks. 1739. aasta trükipiiblis tarvitatakse nii DES-, MAS- kui ka MAST-vormi intensiivselt, kusjuures eriti torkab silma MAS-vormi sagedus.

Sedamööda kuidas vormide kasutussagedus tihenes, selginesid ja täpsustusid ka neid rakendavad konstruktioonid ning kujunes välja vormide omavaheline distributsioon. J. Gutsclaff kasutas DES- ja MAS-vormi veel vabade variantidena. Kahe inessiivse vormi omavaheline distributsioon kinnistus kirjakeeles rahvakeelepärasena XVII sajandi viimasel veerandil. XVII sajandi esimese poole üksikute hägusas funktsioonis kasutatud kohakäändevormide seas tõuseb esile kirikulaulu tõlkes kahel korral talletatud MAST-vormiga väljend *ole terve tulemast*, mis vastab rahvalaulu keelest tuntud konstruktioonile. Seni analüüsitud materjali põhjal pole siiski selge, kas tegemist on XVII sajandi kõnekeeles veel aktiivsena säilinud malliga või oli väljend juba tolleks ajaks kivistunud. Funktsionaalselt kõige nüansseeritumaks ning üht-

lauses 11 korral (muudel juhtudel on ladina tekstis enamasti kas *ut*-kõrvallause või on kogu vastav tekstiosa teisiti sõnastatud).

lasi rahvakeelele kõige lähemaks võib pidada infiniittarindite kasutamist Andreas ja Adrian Virginiuse ning J. Hornungi keeles, mida ongi eriti esile tõstetud. Trükipiibli keel on sihikindlam ja jäigemalt normitud.

Seega vastasid XVII sajandi lõpuks väljakujunenud kirjakeelsed DES-, MAS- ja MAST-vormide kasutusmallid üldjoontes rahvapärastele. Lahtiseks jääb küsimus, kas ja kui palju muid rahvakeelseid infinitiivseid malle kõrvale jäeti. J. Peegel (2006: 145) kirjeldab rahvalaulus üksikuid MA-infinitiivi allatiivi ja adessiivi juhte. Ka seni morfosüntaktiliselt analüüsitud rahvalaulutekstides leidub infinitiivi käändevorme, mis siin vaadeldud vormide hulka ei mahu. Sagedamini kasutatavate sekundaartarindite poolest ei näi rahvalauludes kajastuv keelevariant siiski XVII sajandi lõpu kirjakeelest oluliselt erinevat. Edaspidist täpsustamist vajab XVI ja XVII sajandi kirjakeele substantiivsete MA-tunnuseliste vormide seos rahvakeelega või nende võimalik võõrmõjulisus. J. Gutsلاffi tõlkekeeles leiduvad näited, mis osutavad sellele, et eesti kirjakeele morfosüntaksi kujundamisel võisid eeskuju anda klassikalised keeled, torkavad silma, kuivõrd tema tõlge jäi piiblitõlke üldisest protsessist kõrvale ega mõjutanud kirjakeele edasist arengut. Kuid võõraste eeskujude mõju tasub jätkuvalt otsida ka kirjakeele peavoolu sekundaartarindite süsteemist.

Viidatud allikad

EAA = Eesti Ajalooarhiiv

EKM = Eesti Kirjandusmuuseum

EPAK = Eesti Keele Instituudi eesti piiblitõlke ajalooline konkordants

A. Käsikirjalised

BIUT = Christoph Blume 1667. aastast pärinev UT tõlkekatkendi käsikiri Rm 10: 18–Gl 1: 17 (EAA 1187-2-5322, vt Tafenau 2006; kasutatud EPAK-i tarvis sisestatud varianti).

GutUT = Johannes Gutsلاffi Uue Testamendi tõlkekäsikiri, mis on säilinud H. Gösekeni ümberkirjutisena (vt Tafenau 2006: 289) (EAA 1187-2-2322; kasutatud EPAK-i tarvis sisestatud varianti).

GutVT = Johannes Gutsلاffi Vana Testamendi tõlkekäsikiri, mis on säilinud kuni 1Kn 1: 33 ja pärineb umbes ajavahemikust 1646–1656 (EKM registrinumber 1950/37; kasutatud EPAK-i tarvis sisestatud varianti).

GösUT = Heinrich Gösekeni Uue Testamendi tõlkekäsikiri ajavahemikust 1650–1670 (EAA 1187-2-5322, vt Tafenau 2006; kasutatud koopiat ja EPAK-i tarvis sisestatud osi).

HngUT = Johannes Hornungi 1687.–1688. aastal tõlgitud või toimetatud Uue Testamendi tõlke tõenäoliselt täpseim säilinud, 1694. aastal J. Creidiuse tehtud ümberkirjutus (Baieri Riigiraamatukogu, Cod. livo-esthon. 1; kasutatud EPAK-i tarvis sisestatud varianti).

Pbl M = 1739. aasta trükipiibli mustandkäsikiri (EAA 1187-2-2323).

VrgVT = Andreas ja Adrian Virginiuse 1687.–1690. aastal tõlgitud Vana Testament, mis on säilinud kuni II 42: 3 veidi hilisema ümberkirjutusena (EKM fond 192; kasutatud EPAK-i tarvis sisestatud varianti).

B. Trükitud

- E h a s a l u, Epp, H a b i c h t, Külli, K i n g i s e p p, Valve-Liivi, P e e b o, Jaak 1997. Eesti keele vanimad tekstid ja sõnastik. (Tartu Ülikooli eesti keele õppe-
tooli toimetised 6.) Tartu: Tartu Ülikool.
- EKSS V = Eesti keele seletav sõnaraamat. V kd. Eesti Keele Instituut. Tallinn:
Eesti Keele Sihtasutus, 2009.
- EMS IV = Eesti murrete sõnaraamat. IV. K–L. Tallinn: Eesti Keele Instituut, 2004.
- ERL I = Eesti rahvalaulud. Antoloogia. I. 1969. Toimetanud Ülo Tedre. Eesti NSV
Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut. (Teksid on lihtotsinguga
kättesaadavad ka aadressil [http:// haldjas.folklore.ee / laulud / erla](http://haldjas.folklore.ee/laulud/erla))
- G ö s e k e n, Heinrich 1660. Manuductio ad Linguam Oesthonicam, Anführung
zur Öhstnischen Sprache.... Reval [Faksiimileväljaanne: Heinrich Göseken,
Manuductio ad Linguam Oesthonicam, Anführung zur Öhstnischen Sprache.
Herausgegeben und mit einer Einleitung versehen von A.-L. Värri Haarmann.
Hamburg: Helmut Buske Verlag, 1977].
- H a b i c h t, Külli, K i n g i s e p p, Valve-Liivi, P i r s o, Urve, P r i l l o p, Külli 2000.
Georg Mülleri jutluste sõnastik. (Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised
12.) Tartu: Tartu Ülikool.
- H o r n u n g, Johann 1693. Grammatica Estonica, brevi, perspicua tamen metho-
do ad dialectum Revaliensem.... Riga: Joh[ann] Georg Wilck[en] [Faksiimile-
väljaanne: Johann Hornung, Grammatica Estonica, brevi, perspicua tamen
methodo ad dialectum Revaliensem. Eingeleitet und herausgegeben von Harald
Haarmann. Unveränderter Nachdruck der Ausgabe Riga 1693. Hamburg: Hel-
mut Buske Verlag, 1977].
- M ü l l e r 1600–1606 = Neununddreißig Estnischen Predigten von Georg Müller
aus den Jahren 1600–1606. Mit Vorwort von Wilhelm Reiman. Dorpat: Schna-
kenburg, 1891. (Lihtotsingu alusena kasutatud TÜ vana kirjakeele töörühma
sisestatud teksti.)
- Piibel 1739 = Piibliraamat. Faksiimileväljaanne I trükist 1739. Tallinn: Eesti
Raamat 1990. (Kasutatud EPAK-i tarvis sisestatud varianti.)
- Piibel 1997 = Piibel. Vana ja Uus Testament. Tallinn.
- Põhjaeestikeelsed Uue Testamendi tõlked = Põhjaeestikeelsed Uue Testamendi tõl-
ked 1680–1705. Luuka evangeelium. Apostlite teod. Koost K. Ross, toim H. Rei-
la, K. Ross, K. Tafenau. Eesti Keele Instituut. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus,
2007.
- R o s s i h n i u s 1632 = Südestnische Uebersetzung des Lutherischen Katechismus,
der Sonntags-Evangelien und -Episteln und der Leidensgeschichte Jesu nebst
einem Anhang in das Südestnische übersetzter Kirchenlieder und Stücke der
Agende mit einer Einleitung von Wilhelm Reiman. Jurjew (Dorpat): Laak-
mann: 1898. (Kasutatud EPAK-i tarvis sisestatud varianti.)
- S t a h l, Heinrich 1637a. Anführung zu der Estnischen Sprach. Revall: Chr. Reus-
ner der älter [Faksiimileväljaanne: Heinrich Stahl, Anführung zu der Estni-
schen Sprach. Brampton–Tartu: Maarjamaa, 2000].
- S t a h l, Heinrich 1637b. Hand- und Hauszbuches Für die Pfarherren und Hausz-
väter Esthnischen Fürstenthumbs, Ander Theil, Darinnen das Gesangbuch.
Revall: Christoff Reuster der älter, Gymnasij Typogr.
- S t a h l, Heinrich 1638. Hand- und Hauszbuches Für die Pfarherren und Hausz-
väter Esthnischen Fürstenthumbs, Dritter Theil, Darinnen die gewöhnliche

Evangelia und Episteln. Revall: In Chr. Reusners Sel. Nachgelassener Widwen Drückerey. (Kasutatud EPAK-i tarvis sisestatud varianti.)

WT 1686 = Meie Jssanda Jesusse Kristusse Wastne Testament.... Riga: Johann Georg Wilcken, 1686 [Faksiimileväljaanne: Wastne Testament 1686. Tallinn: Eesti Keele Instituut, Eesti Keele Sihtasutus, 2001].

Kirjandus

- A a v i k, Johannes 1932. Keeleline käsiraamat uuenduste ning ametliku ja uuen-
dusliku keele erinevuste tundmaõppimiseks. Tallinn–Tartu: Istandik.
- B l a s s, Friedrich, D e b r u n n e r, Albert 2001. Grammatik des neutestamentli-
chen Griechisch. Bearbeitet von Friedrich Rehkopf. 18. Auflage. Göttingen:
Vandenhoeck & Ruprecht.
- EKG II = Mati Ereht, Reet Kasik, Helle Metslang, Henno Rajandi, Kristiina Ross,
Henn Saari, Kaja Tael, Silvi Vare, Eesti keele grammatika II. Süntaks. Lisa:
kiri. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia Eesti Keele Instituut, 1993.
- H a b i c h t, Külli 2001. Eesti vanema kirjakeele leksikaalsest ja morfosüntakti-
sest arengust ning Heinrich Stahli keele eripärast selle taustal. (Dissertatio-
nes philologiae Estonicae Universitatis Tartuensis 10.) Tartu: Tartu Ülikooli
Kirjastus.
- H a k u l i n e n, Lauri 1979. Suomen kielen rakenne ja kehitys. Helsinki: Kustan-
nusosakeyhtiö Otava.
- H e r l i n, Ilona, L e i n o, Pentti, V i s a p ä ä, Laura. 2005. Kas siinä pulma. –
I. Helin, L. Vispää (toim), Elävä kieliooppi. Suomen infiniittisten rakenteiden
dynamiikka. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, lk 9–38.
- I t k o n e n - K a i l a, Marja 1997. Mikael Agricola Uusi testamentti ja sen erikie-
lised lähtötekstid. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- K i n d l a m, Ester 1976. Meie igapäevane keel. Tallinn: Valgus.
- K i n g i s e p p, Valve-Liivi, E h a s a l u, Epp, H a b i c h t, Külli, P e e b o, Jaak
1997. Vanimata eesti keele tekstide sõnavarast ja grammatilisest vormistikust.
– Pühendusteos Huno Rätsepale 28.12.1997. (Tartu Ülikooli eesti keele õppe-
tooli toimetised 7.) Tartu: Tartu Ülikool, lk 67–100.
- K i n g i s e p p, Valve-Liivi, H a b i c h t, Külli, P r i l l o p, Külli 2002. Joachim Ros-
sihniuse kirikumanuaalide leksika. (Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toime-
tised 22.) Tartu: Tartu Ülikool.
- L a a n e s t, Arvo 1975. Sissejuhatus läänemeresoome keeltesse. Tallinn: ENSV TA
Keele ja Kirjanduse Instituut.
- L e p a j õ e, Marju 2000. Kreeka-eesti Uue Testamendi õppesõnastik. Tartu: Aka-
deemiline Teoloogia Selts.
- M e t s l a n g, Helle 2009. Estonian grammar between Finnic and SAE: some com-
parisons. – Estonian in typological perspective. (Language Typology and Uni-
versals. Vol. 62, issue 1–2.) [Berlin]: Akademie Verlag, lk 49–71.
- M ä g i s t e, Julius 1970. Vanhan kirjaviron kysymyksiä. (Tietolipas 64.) Helsinki:
Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- N e e t a r, Helmi 1969. *ma*-sufiksist eesti murretes. – Emakeele Seltsi aastaraa-
mat 14–15. 1968–1969. Tallinn: Eesti Raamat, lk 115–130.
- N e e t a r, Helmi 1980. Über die Beziehungen zwischen dem *ma*-Infinitiv und dem
Ableitungssuffix *-ma* in den estnischen Dialekten. – Congressus Quintus Inter-

- nationalis Fenno-Ugristarum. Turku 20.–27. VIII 1980. Pars III. Dissertationes symposiorum linguisticorum. Redegit Osmo Ikola. Turku: Suomen Kielen Seura, lk 135–142.
- P e e g e l, Juhan 2006. Eesti vanade rahvalaulude keel. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- P e n j a m, Pille 2008. Eesti kirjakeele *da-* ja *ma-*infinitiiviga konstruktsioonid. (Dissertationes philologiae Estonicae Universitatis Tartuensis 23.) Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- R o s s, Kristiina 2009a. Kõige vanemast tartukeelsest piiblitõlkest. [Ilmumas.]
- R o s s, Kristiina 2009b. *ma-*sufiksist Johannes Gutslaffi piiblitõlgetes. – Kodukeel ja keele kodu / Home language and the home of a language. Pühendusteos Helmi Neetarile 75. sünnipäevaks 29. jaanuaril 2009. Toimetajad M. Kallasmaa, V. Oja. (Eesti Keele Instituudi toimetised 13.) Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, lk 167–186.
- R o s s, Kristiina 2009c. *va(t)-*tarindist varases vaimulikus eesti kirjakeeles. – Minu Issand ja minu Jumal! Pühendusteos Dr. theol. Toomas Pauli 70. sünnipäevaks. Koost Jaan Lahe, Tiit Pädam. (EELK Usuteaduse Instituudi toimetised XX.) Tallinn: EELK Usuteaduse Instituut, lk 215–226.
- R ä t s e p, Huno 1978. Eesti keele lihtlausete tüübid. (Emakeele Seltsi toimetised 12.) Tallinn: Valgus.
- S a u k k o n e n, Pauli 1965. Itämerensuomalaisten kielten tulosijainfinitiivirakenteiden historiaa I. Johdanto. Adverbaali infinitiivi. (Suomalais-ugrilaisen seuran toimituksia 137.) Helsinki: Suomalais-ugrilainen seura.
- T a f e n a u, Kai 2006. Eestikeelsetest Uue Testamendi tõlkekäsikirjadest Ajalooarhiivis. Läänemere provintside arenguperspektiivid Rootsi suurriigis 16/17. sajandil II. Koostanud Enn Küng. – Eesti Ajalooarhiivi toimetised, 12 [19]. Tartu: Eesti Ajalooarhiiv, lk 241–294.
- T a f e n a u, Kai 2009. Veel täiendusi Vana Testamendi tõlkeloole. – Keel ja Kirjandus, nr 8–9, lk 688–708.
- T a n n i n g, Salme 1961. Mulgi murde peajooni. – Salme Tanning, Mulgi murdetekstid. (Eesti murded I.) Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, ENSV TA Keele ja Kirjanduse Instituut, lk 13–53.
- T e r i n g, Arvo 1979. Lisandusi ja täpsustusi Johannes Gutslaffi kohta. – Keel ja Kirjandus, nr 1, lk 26–30.
- U s p ö l d, Ellen 1980. *maks-*vorm ja teised finaaladverbiaalid. – Keel ja Kirjandus, nr 12, lk 729–736.

Towards a Written Estonian Sentence: some Observations on the Emergence of a Few Non-Finite Verb Forms and the Respective Constructions in Literary Estonian

Keywords: non-finite constructions, history of literary language, Bible translation

The article is focused on the emergence of the non-finite forms with a locative marker, and the respective constructions in literary Estonian up to the publication of the first printed Bible in 1739, while the patterns used in early written texts are compared with those found in the language of runos. On the one hand, the abundance of non-finite forms is considered a characteristic feature of Finnic

and, more generally, Finno-Ugric languages, but on the other hand it has been pointed out that the variety of uses of nominal forms brings the Finnic languages (unlike, for example, German or Swedish) closer to the classical languages. The aim of the study was to find out to what extent, if any, the German creators of literary Estonian were able to use the unfamiliar Finnic patterns and to what extent, if any, their literary constructions might have taken after the example of the classical languages. The analysis showed that up to the mid-17th century locative infinitives made but an occasional appearance in Estonian writings. In the final quarter of the 17th century, however, the use of locative verb forms became regular, variegated and really close to the vernacular. In addition, the manuscript Bible translations of one of the mid-17th-century authors contain some examples suggesting that in part the formation of the morpho-syntax of literary Estonian may as well have followed the example of the classical languages. It may at least have inspired the creators of literary Estonian to search the vernacular for a better match.

Kristiina Ross (b. 1955), PhD, senior researcher, Institute of the Estonian Language, kristiina.ross@eki.ee